

Сірант М. М.

Національний університет «Львівська політехніка»

ВПЛИВ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ НА РОЗВИТОК ДЕМОКРАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У СУСПІЛЬСТВІ

У статті досліджено вплив правового нігілізму на розвиток демократичних процесів у суспільстві. Розглянуто основні аспекти цієї проблеми, зокрема аналіз причин виникнення правового нігілізму, його вплив на функціонування демократичних інститутів та можливі шляхи мінімізації цього негативного явища. Вказано, що правовий нігілізм є складним суспільним явищем, яке має значний вплив на формування та функціонування демократичних процесів у сучасному світі. Це явище характеризується зневагою до права, його норм та принципів, що може проявлятися і на рівні окремих громадян, і в діяльності державних інституцій. У контексті демократичного розвитку суспільства правовий нігілізм виступає серйозною загрозою, оскільки підриває основи верховенства права, яке є фундаментальним принципом будь-якої демократичної держави. Зазначено, що демократія, як форма суспільного устрою, базується на дотриманні правових норм, які забезпечують рівність, справедливість та захист прав громадян. Однак у суспільствах, де поширений правовий нігілізм, ці принципи часто ігноруються або викривляються. Це може призводити до зниження рівня довіри громадян до правової системи, зростання корупції, соціальної напруги та політичної нестабільності. Відтак, правовий нігілізм не лише гальмує розвиток демократичних процесів, але й сприяє деградації правової культури суспільства. Підкреслено, що дослідження впливу правового нігілізму на демократичні процеси є актуальним завданням сучасної юридичної науки. Розуміння причин цього явища, його форм прояву та наслідків є необхідним для розробки ефективних механізмів подолання правового нігілізму та зміцнення правової свідомості громадян.

Визначено, що з огляду на те, що правовий нігілізм є серйозною загрозою для розвитку демократичних процесів у суспільстві, (оскільки він підриває довіру до права та державних інститутів, сприяє поширенню корупції й порушенню прав людини), подолання цього явища потребує системного підходу, який включає реформування судової системи, підвищення рівня правової освіти, боротьбу з корупцією та активізацію громадянського суспільства. Лише за умови утвердження верховенства права та формування високого рівня правосвідомості можна забезпечити сталий розвиток демократичного суспільства, де кожен громадянин матиме рівні можливості для реалізації своїх прав і свобод.

Ключові слова: демократичні процеси, правова держава, правовий нігілізм, правосвідомість, правова культура, запобігання правовому нігілізму.

Постановка проблеми. Правовий нігілізм є складним суспільним явищем, яке має значний вплив на формування та функціонування демократичних процесів у сучасному світі. Це явище характеризується зневагою до права, його норм та принципів, що може проявлятися і на рівні окремих громадян, і в діяльності державних інституцій. У контексті демократичного розвитку суспільства правовий нігілізм виступає серйозною загрозою, оскільки підриває основи верховенства права, яке є фундаментальним принципом будь-якої демократичної держави.

Демократія, як форма суспільного устрою, базується на дотриманні правових норм, які забезпечують рівність, справедливість та захист прав грома-

дян. Однак у суспільствах, де поширений правовий нігілізм, ці принципи часто ігноруються або викривляються. Це може призводити до зниження рівня довіри громадян до правової системи, зростання корупції, соціальної напруги та політичної нестабільності. Відтак, правовий нігілізм не лише гальмує розвиток демократичних процесів, але й сприяє деградації правової культури суспільства.

Дослідження впливу правового нігілізму на демократичні процеси є актуальним завданням сучасної юридичної науки. Розуміння причин цього явища, його форм прояву та наслідків є необхідним для розробки ефективних механізмів подолання правового нігілізму та зміцнення правової свідомості громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання негативного впливу правового нігілізму на суспільні відносини загалом, зокрема й ті, що стосуються розвитку демократичних процесів стали предметом дослідження багатьох вчених, які розглядають цю проблематику під різним кутом зору. Особливо варто звернути увагу на праці О. Балинської, А. Берлача, Ю. Битяка, О. Дручек, В. Дудченко, І. Жаровської, М. Козюбри, Т. Коломоєць, П. Рабіновича, О. Ткалі, Ю. Цуркан-Сайфуліної, М. Черкас, О. Чернікова та ін.

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз наукових поглядів на вплив правового нігілізму на розвиток демократичних процесів в українському суспільстві та можливі шляхи мінімізації цього негативного явища.

Виклад основного матеріалу. Правовий нігілізм є одним із найбільш небезпечних явищ, що здатне суттєво вплинути на розвиток демократичних процесів у суспільстві. Він проявляється у зневажливому ставленні до права, недотриманні або ігноруванні законодавчих норм, а також у поширенні недовіри до правових інститутів. Ця проблема набуває особливого значення в умовах перехідних суспільств, де демократичні інститути ще не сформувалися повною мірою, і правосвідомість громадян знаходиться на етапі становлення.

Правовий нігілізм можна визначити як соціально-психологічне явище, яке характеризується запереченням або недооцінкою ролі права в регулюванні суспільних відносин. Це явище має й об'єктивні, й суб'єктивні причини. Серед об'єктивних причин можна виділити недосконалість законодавчої бази, суперечності між нормами права, низький рівень правової культури та недостатню ефективність роботи судової системи. Суб'єктивними причинами є байдужість громадян до правових питань, низький рівень правової освіти та негативний вплив корупції.

Як стверджує О. О. Черніков, дослідження сучасних підходів до визначення правового нігілізму демонструє відсутність єдиного погляду серед науковців у цій сфері. Це пояснюється складністю самого феномену та різноманітністю методологічних підходів до його аналізу. Водночас, у правовій науці правовий нігілізм традиційно трактується як негативне явище, яке проявляється у запереченні соціальної або інструментальної цінності права. У результаті це супроводжується байдужим або навіть вкрай негативним ставленням до права як засобу регулювання суспільних відносин [1, с. 11].

На думку Р. П. Сухацького, прояви нігілізму значною мірою визначаються історичними умовами, рівнем суспільного розвитку, характером соціальних відносин, економічним станом та пануючими цінностями у конкретний період. Зокрема, нігілізм у тоталітарному суспільстві має суттєві відмінності у своїй природі та наслідках порівняно з аналогічними явищами у демократичному середовищі. Аналізуючи окремо кожен із сфер прояву нігілізму – мораль, релігію, політику та право – можна зробити висновок, що ці явища мають різні причини виникнення, специфічні соціальні наслідки та унікальні форми вираження [2, с. 181].

Відтак, окрему увагу слід звернути на історичні передумови формування правового нігілізму. У багатьох пострадянських країнах, наприклад, Україні, тривалий час домінувала тоталітарна система, яка знецінювала значення права як інструменту захисту інтересів громадян. Унаслідок цього право часто сприймалося як інструмент репресій і контролю з боку держави, а не як засіб забезпечення справедливості та свободи.

У цьому аспекті цілком обґрунтованим є твердження О. Є. Проця, що сучасне українське суспільство проходить через складний і неоднозначний процес політичної, соціальної та економічної трансформації. Цей процес супроводжується не лише позитивними змінами, але й низкою «побічних» явищ, серед яких особливу увагу слід звернути на негативні трансформації у суспільній свідомості. Зокрема, це стосується правової свідомості, яка зазнає суттєвого впливу. Такі зміни можуть мати серйозні наслідки для формування правової культури та загального рівня правосвідомості громадян, що, у свою чергу, відображається на ефективності функціонування правової системи держави [3, с. 53].

М. Черкас, аналізуючи джерела правового нігілізму та його вплив на правові цінності, зазначає, що об'єктом заперечення в межах нігілістичного підходу є право. При цьому він звертає увагу на те, що повсякденне та наукове розуміння права мають суттєві відмінності. У повсякденному сприйнятті право часто ототожнюється із сукупністю юридичних норм або нормативно-правовими актами, які видаються органами державної влади. Натомість у науковому контексті під правом розуміють передусім суб'єктивні права людини та громадянина. Окрім того, право іноді трактується як втілення загальноновизнаних юридичних принципів, що відображають домінуючу правосвідомість, або як система правових

відносин. Для представників нормативного підходу до розуміння права об'єктом нігілістичного заперечення виступають виключно юридичні норми, що звужує спектр аналізу цього феномена [4, с. 75].

Дослідниця зазначає, що прихильники теорії розмежування права і закону навряд чи вважатимуть скептичне ставлення до позитивного права та законодавства проявом нігілізму. Водночас, вони, ймовірно, оцінять як нігілістичні ті позиції, які повністю заперечують існування природного права [4, с. 75].

Демократія базується на принципах верховенства права, дотримання прав людини та забезпечення рівності перед законом. Правовий нігілізм підриває ці основи, що може призвести до серйозних негативних наслідків для розвитку демократичного суспільства.

Передусім, це зниження довіри до державних інститутів. Правовий нігілізм сприяє поширенню думки про неспроможність держави забезпечувати справедливість і захищати права громадян. Це підриває легітимність державної влади та створює сприятливий ґрунт для політичної нестабільності.

Окремо необхідно звернути увагу на такий негативний аспект як поширення корупції. Ігнорування правових норм відкриває можливості для корупційних схем і зловживань владою. У суспільстві формується думка про те, що закони можна обійти за допомогою хабарів або особистих зв'язків, що ще більше посилює недовіру до правової системи.

Вочевидь, правовий нігілізм є гальмом для проведення ефективних реформ. У суспільствах із високим рівнем правового нігілізму будь-які реформи сприймаються з підозрою та опором. Громадяни не вірять у те, що нові закони або зміни в законодавстві будуть дійсно виконуватися або принесуть позитивні результати.

Як зазначає О. О. Черніков, правовий нігілізм трактується як відкидання прогресивних ідей, правових норм, ідеалів та цінностей, що призводить до підриву основ правопорядку в суспільстві та гальмує його розвиток. На противагу цьому, конструктивна критика права спрямована на усунення помилкових норм, застарілих ідей, консервативних правових звичок і недосконалих юридичних інститутів. Вона є важливим чинником вдосконалення правової системи та сприяє соціально-правовому прогресу, забезпечуючи умови для розвитку суспільства на засадах справедливості та правопорядку [1, с. 12].

Доволі складним питанням у цьому контексті є порушення прав людини. Недовіра до права та його інституцій створює умови для систематичного порушення прав і свобод громадян. Це може проявлятися у вибіркового правосудді, незаконних діях правоохоронних органів або відсутності належного захисту для вразливих груп населення.

Як чинник, що впливає на порушення основоположних прав людини, науковці М. В. Повалена, І. В. Здреник та Н. В. Мельник розглядають феномен правового нігілізму. Вони наголошують, що ключовими засадами, на яких ґрунтується демократична і правова держава, є повага до загальноновизнаних цивілізаційних цінностей. Серед таких цінностей особливе місце займають законні права, інтереси та свободи людини, які повинні бути гарантовані та захищені в межах правової системи [5, с. 45].

Врешті-решт, правовий нігілізм призводить до деградації правосвідомості. Правовий нігілізм сприяє формуванню у громадян переконання в тому, що дотримання закону є не обов'язковим або навіть шкідливим. Це призводить до зниження рівня правової культури та поширення анархічних тенденцій у суспільстві.

М. А. Бурдоносова наголошує, що правосвідомість, як на суспільному, так і на індивідуальному рівні, відіграє важливу роль у соціальних процесах, оскільки активно впливає на регулювання різноманітних аспектів життєдіяльності суспільства та держави. Розвинена правосвідомість є ключовою передумовою для усвідомлення значення права та слугує основою для його ефективного впровадження в реальне життя [6, с. 54].

Правовий нігілізм, як зазначає дослідниця М. Черкас, є складним і багатогранним феноменом, що проявляється у різноманітних формах, таких як зовнішній і внутрішній нігілізм, а також у ставленні до закону, права та правової моралі. Ефективна боротьба з цим явищем потребує комплексного підходу, який включає зусилля не лише державних інституцій, але й усього суспільства. Особливо важливо забезпечити активну підтримку з боку законодавчих, виконавчих та судових органів, сприяти правовій освіті населення, проводити цілеспрямовану виховну роботу, розвивати правову науку та вдосконалювати соціально-економічні умови життя громадян. Лише комплексне вирішення цих завдань дозволить мінімізувати прояви правового нігілізму та сприяти формуванню правосвідомого суспільства [4, с. 79].

Для подолання правового нігілізму необхідно здійснити комплекс заходів, спрямованих на зміцнення правової культури та підвищення довіри до правових інститутів.

Передусім, це реформа судової системи. Одним із ключових кроків є забезпечення незалежності судів і прозорості судових процесів. Громадяни повинні бути впевнені у тому, що судова система гарантує справедливість і захищає їхні права.

Нагальним питанням є підвищення рівня правової освіти. Освіта відіграє важливу роль у формуванні правосвідомості громадян. Необхідно впроваджувати програми правового виховання у школах, університетах і через засоби масової інформації.

Особливий напрям має бути спрямований на боротьбу з корупцією. Ефективна боротьба з корупцією сприятиме відновленню довіри до державних інституцій і законодавства. Для цього необхідно запроваджувати жорсткі заходи контролю та відповідальності за корупційні дії.

Безперечно, важливим є процес подальшого удосконалення законодавства. Закони повинні бути зрозумілими, логічними та відповідати реальним потребам суспільства. Це допоможе уникнути ситуацій, коли громадяни свідомо ігнорують законодавчі норми через їхню несправедливість або недоцільність.

Окрім того, необхідно підкреслити нагальну потребу в активізації громадянського суспільства. Громадські організації можуть відігравати важливу роль у контролі за діяльністю влади, поширенні правової культури та захисті прав громадян.

З огляду на те, що правовий нігілізм є серйозною загрозою для розвитку демократичних процесів у суспільстві, (оскільки він підриває довіру до права та державних інститутів, сприяє поширенню корупції й порушенню прав людини), подолання цього явища потребує системного підходу, який включає реформування судової системи, підвищення рівня правової освіти, боротьбу з корупцією та активізацію громадянського суспільства. Лише за умови утвердження верховенства права та формування високого рівня правосвідомості можна забезпечити сталий розвиток демократичного суспільства, де кожен громадянин матиме рівні можливості для реалізації своїх прав і свобод.

Отож, як зазначає А. М. Шульга, правовий нігілізм проявляється у формуванні негативного, антицинічного ставлення до права як механізму регулювання суспільних відносин. Це виявляється у нехтуванні правом як необхідною нормативною

основою для забезпечення життєдіяльності суспільства, у відсутності поваги до закону як ключового інструмента державного управління. Крім того, правовий нігілізм характеризується судженнями про необов'язковість виконання обов'язків, визначених правовими нормами, що підриває фундаментальні засади правопорядку та суспільної гармонії [7, с. 21].

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що правовий нігілізм, як соціально-правове явище, є однією з ключових перешкод на шляху ефективного функціонування демократичних інститутів у суспільстві. У ході дослідження було встановлено, що це явище не лише підриває авторитет права, але й створює серйозні ризики для стабільності правової системи, суспільного порядку та легітимності державних інститутів.

По-перше, правовий нігілізм значно послаблює довіру громадян до правової системи. Це проявляється у небажанні дотримуватися законів, ігноруванні правових норм та ухилянні від виконання юридичних обов'язків. Така поведінка призводить до зниження рівня правосвідомості населення, що є ключовим елементом у побудові демократичного суспільства.

По-друге, правовий нігілізм є одним із чинників, які сприяють поширенню корупції та інших форм зловживання владою. У суспільствах, де правові норми не виконуються належним чином, створюються сприятливі умови для маніпуляцій з боку осіб, які займають владні позиції. Це, у свою чергу, підриває принцип верховенства права та ставить під сумнів справедливість і прозорість демократичних процесів.

По-третє, вплив правового нігілізму на молодь має особливе значення. Недовіра до права серед молодого покоління може стати довгостроковою загрозою для демократичного розвитку. Формування правосвідомості та поваги до закону є важливим завданням державної політики, спрямованої на забезпечення сталого розвитку демократичних інституцій.

Окрім того, було виявлено, що правовий нігілізм часто є наслідком низької якості законодавства, суперечностей у нормативно-правових актах та недостатньої ефективності судової системи. У такому контексті важливою є необхідність подальшого реформування правової системи з метою підвищення її прозорості, доступності та відповідності сучасним суспільним викликам.

У підсумку можна стверджувати, що боротьба з правовим нігілізмом є комплексним завданням,

яке потребує узгоджених дій з боку держави, громадянського суспільства та освітніх інституцій. Підвищення рівня правової культури, удосконалення законодавства та забезпечення реального дотримання принципу верховенства права є осно-

вними напрямками для подолання цього явища. Лише за умов ефективної протидії правовому нігілізму можливо створити сприятливе середовище для розвитку демократичних процесів та забезпечення стабільності суспільного розвитку.

Список літератури:

1. Черніков О. О. Правовий нігілізм: поняття, структура та форми прояву. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 10–14.
2. Сухацький Р. П. Проблема правового нігілізму та його вплив на розвиток сучасного суспільства. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2025. № 1 (87). С. 180–184.
3. Проць О. Є. Поняття та види деформованої правосвідомості: дискусійні питання. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 52–57.
4. Черкас М. Витоки правового нігілізму та його вплив на цінність права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 73–80.
5. Повалена М. В., Здреник І. В., Мельник Н. В. Існування правового нігілізму як фактору порушення основоположних прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 44–47.
6. Бурдоносова М. А. Правовий нігілізм як форма деформації правової свідомості населення. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. рік. Вип. 45. С. 54–60.
7. Шульга А. М. Правовий нігілізм: український досвід. *Вісник ХНУВС*. 2010. № 4 (51). Ч. 1. С. 16–22.

Sirant M. M. THE IMPACT OF LEGAL NIHILISM ON THE DEVELOPMENT OF DEMOCRATIC PROCESSES IN SOCIETY

The article examines the impact of legal nihilism on the development of democratic processes in society. The main aspects of this problem are considered, in particular, an analysis of the causes of legal nihilism, its impact on the functioning of democratic institutions and possible ways to minimize this negative phenomenon. It is indicated that legal nihilism is a complex social phenomenon that has a significant impact on the formation and functioning of democratic processes in the modern world. This phenomenon is characterized by disregard for the law, its norms and principles, which can manifest itself both at the level of individual citizens and in the activities of state institutions. In the context of the democratic development of society, legal nihilism poses a serious threat, as it undermines the foundations of the rule of law, which is a fundamental principle of any democratic state. It is noted that democracy, as a form of social order, is based on compliance with legal norms that ensure equality, justice and protection of citizens' rights. However, in societies where legal nihilism is widespread, these principles are often ignored or distorted. This can lead to a decrease in the level of citizens' trust in the legal system, an increase in corruption, social tension and political instability. Thus, legal nihilism not only hinders the development of democratic processes, but also contributes to the degradation of the legal culture of society. It is emphasized that the study of the impact of legal nihilism on democratic processes is an urgent task of modern legal science. Understanding the causes of this phenomenon, its forms of manifestation and consequences is necessary for the development of effective mechanisms for overcoming legal nihilism and strengthening the legal consciousness of citizens. It is determined that given the fact that legal nihilism is a serious threat to the development of democratic processes in society (since it undermines trust in law and state institutions, contributes to the spread of corruption and the violation of human rights), overcoming this phenomenon requires a systemic approach, which includes reforming the judicial system, increasing the level of legal education, combating corruption and activating civil society. Only by establishing the rule of law and developing a high level of legal awareness can the sustainable development of a democratic society be ensured, where every citizen will have equal opportunities to exercise their rights and freedoms.

Key words: democratic processes, rule of law, legal nihilism, legal awareness, legal culture, prevention of legal nihilism.

Дата першого надходження статті до видання: 12.12.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.12.2025